

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQARO TURIZM ATAMALARI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Kuchkarova Gavxar Abdullayevna,

Qo'qon universiteti Andijon filiali katta o'qituvchisi.

gavharkuchkarova41@gmail.com

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 43 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1284 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS	Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida turizm terminologiyasining shakllanishi va rivojlanishi tarixiy hamda zamonaviy nuqtai nazardan o'rganiladi. Tadqiqot davomida turizmga oid atamalarining ildizi qadimiy ko'chmanchi qabilalar hayoti va ularning ko'chish jarayonlariga borib taqalishi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, savdo karvonlari va "Buyuk ipak yo'li" orqali xalqaro iqtisodiy aloqalar bilan bir qatorda turizm terminologiyasining shakllanishi, karvon, karvonsaroy, xonaqoh, sarbon kabi terminlarning yuzaga kelishi ham alohida yoritiladi. Maqolada tarixiy-qiyosiy tahlil, tilshunoslik tahlili, adabiy manbalar asosida kuzatuv va qiyosiy tarjima usuli qo'llanib, terminlarning o'zbek tiliga moslashuvi hamda ingliz tilidan kirib kelgan yangi terminlarning o'zbek adabiyoti va nutqidagi qo'llanilishi o'rganiladi. Abdulla Qodiriy va Ulug'bek Hamdam asarlaridagi kuzatishlar milliy adabiyotimizda turizmga oid tushunchalarning qadimiy ildizlarga ega ekanini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ingliz tilidagi musician, pianist, guitarist, resident musician, entertainer singari terminlar o'zbek tilida qisman moslashib, faol qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, milliy adabiyotda uchraydigan mashshoq, soqiy, mug'bacha kabi so'zlar zamonaviy turizm terminlari bilan semantik jihatdan uyg'unlashadi. Maqola turizm terminologiyasining tarixiy ildizlari, zamonaviy qo'llanishi va ikki tilda moslashuv jarayonlarini yoritib, tilshunoslikda muhim ilmiy xulosalar beradi.

Kirish.

Turizm bugungi kunda iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u tilshunoslik uchun ham alohida tadqiqot obyekti sanaladi. Turizmning taraqqiyoti bilan bir qatorda uning terminologiyasi ham boyib boradi. Turizm tarixini kuzatish orqali dastlabki ko'chmanchi qabilalar, diniy ziyoratchilar, savdogarlar, elchilar va olimlar sayohatlarining tilga qo'shgan hissasini anglash mumkin. Shuningdek, tarixiy yozma manbalar orqali turizmga oid terminlarning shakllanishi va keyinchalik o'zbek tiliga kirib kelishi kuzatiladi. Turizm – iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri. Mavjud imkoniyatlardan samarali foydalangan holda, ushbu tarmoqni yanada takomillashtirish zarur, buni davrning o'zi taqozo etmoqda. Shunday ekan, soha rivojlanib borishi bilan uning terminologiyasi ham takomillashib boradi. Bu esa tilshunoslar oldiga soha terminologiyasining turli jihatlarini tadqiq etish vazifasini qo'yadi.

Tarixni kuzatar ekanmiz, shular ma'lum bo'ladiki, turizm sohasi insoniyat tamaddunining eng qadimgi davrlariga borib taqaladi. Turizmning ilk ko'rinishlari ko'chmanchilik bilan shug'illangan qabilalardir. Ularning ilk davrlardagi bir joydan boshqa bir joyga ko'chib yurishi natijasida ilk turizm elementlari vujudga kelgan. Dinlarni targ'ib qilgan missionerlar, diniy ziyoratchilar, mamlakatlararo kezzan tojirlar, elchilar, ilm talabidagi olimlar, talabalar, boshqa yurtlarga yurish qilgan harbiylar, jangchilar ilk turistlar sifatida namoyon bo'lgan. Ularning ko'pchiligi sayohatlari, safarlari davomida boshqa mamlakatlarning tarixi, etnografiyasi, tili, adabiyoti, folklori, geografiyasi, millatlarning udumlari, an'ana hamda odatlari, boy madaniy merosi bilan yaqindan tanishganlar va ular haqida bebaho asarlar, memuar va xotiralar, solnomalar yozib qoldirganlar. Misol uchun buyuk tarixchi Aristobul makedoniyalik Aleksandrning Sharq mamlakatlariga qilgan harbiy yurishlarida ishtirok etgan. U Hindiston, Eron, Misr, O'rta Osiyo singari qator mamlakatlar haqidagi xotiralarda u yerlarda yashovchi xalqlar hayoti, madaniy darajasi, odatlari, marosimlari, harbiy salohiyati haqida qimmatli ma'lumotlarni yozib qoldirgan.

XIII asrda yashagan buyuk italyan sayyohi Marko Polo esa Xitoyga sayohat qilgan. Uning 17 yillik sayohati natijasida Chin yurti tarixi, etnografiyasi haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Miloddan avvalgi 320-yilda yashab o'tgan fransuz tarixchisi Pifey o'z davri uchun murakkab bo'lgan ishini amalga oshiradi. Butun ingliz orollarini aylanib chiqadi va Norvegiya, Daniya, Shvetsiya, Islandiya singari skandinaviya mamlakatlariga sayohat qiladi. Pifeyning "Ummon haqida" deb atalgan asarida ko'plab geografik kashfiyotlar o'z ifodasini topgan. Ayniqsa, mazkur asar maxsus yoki yangi turistik yo'nalishlar ishiab chiquvchi turoperatorlar va gid - ekskursovodlar faoliyati uchun ahamiyatli sanaladi. Asarda aytilishicha, turistlarning ibtidosi sanalgan – ko'chmanchi qabilalar chorvachilik bilan

shug'illangan va ular bir yerdan ikkinchi bir joyga turli xil sabablar – tabiiy iqlim almashinishlari, tabiat inijliklari, harbiy yurishlar sababli ko'chib yurishgan hamda o'zlarining sayohatchi ekanligini anglab yetmaganlar. Bundan kelib chiqadiki, ingliz tilidagi *to move, another country, unfamiliar places, vagaries of nature, battle, moving, nomadism*; o'zbek tilidagi *ko'chish, notanish mamlakat, tabiat inijliklari, jang, ko'chib yurish, ko'chmanchilik* singari so'zlarni turizm sohasidagi ilk terminlar sifatida baholash mumkin.

Tarixdagi ilk ko'chmanchi qabilalar miloddan avvalgi 4-3 mingyilliklarda yashaganlar. Shimoliy va Markaziy Afrika, Osiyo hamda Janubiy Yevropa singari hududlarida ko'chmanchi qabilalarning ilk vakillari istiqomad qilganlar. Bugungi kunga qadar saqlanib qolgan aborigenlar, hindular singari qabilalar ilk ko'chmanchilarning avlodlaridir.

Adabiyotlar tahlili

Turizm terminologiyasini o'rganishda o'zbek tilshunosligining umumiy va maxsus manbalari muhim ahamiyat kasb etadi. Abdurahmanov va Rafiev (1992) hamda Mahmudov va Nurmonov (1995) tomonidan yaratilgan grammatik tadqiqotlarda o'zbek tilining nazariy va amaliy asoslari, jumladan, terminlarning tuzilishi va qo'llanish mexanizmlari yoritilgan.

Doniyorov (1977; 1986) ishlari texnik va umumiy terminologiyaning taraqqiyot bosqichlarini ochib beradi. Bu esa o'zbek tilida turizm terminologiyasining shakllanish jarayonini kengroq kontekstda baholash imkonini yaratadi. Shuningdek, Buranov (1983) ingliz va turkiy tillarning qiyosiy tipologiyasini tahlil qilib, xalqaro terminlarning o'zlashuvi va o'zaro ta'sirini izohlab beradi.

Nurmonov (2002) va Jamolxonov (2005) asarlarida o'zbek tilshunosligi tarixi va adabiy til taraqqiyoti masalalari keng yoritilgan bo'lib, ular turizm terminologiyasining milliy til taraqqiyotidagi o'rnini aniqlashda metodologik asos vazifasini bajaradi. Nazarov (2019) esa o'zbek tiliga kirib kelgan so'zlarning o'zlashuv jarayonini zamonaviy nuqtai nazardan tahlil qiladi.

Bundan tashqari, Mahmudov (2013) terminlarning obrazlilik va metaforiklik xususiyatlarini izohlaydi. Bu yondashuv turizm terminologiyasida ham o'z aksini topib, ayrim so'zlarning tarixiy ma'nosi bilan zamonaviy qo'llanishi o'rnatidagi semantik aloqani ko'rsatadi.

Umuman olganda, ko'rib chiqilgan adabiyotlar turizm terminologiyasining tarixiy ildizlarini, o'zlashuv jarayonlarini va semantik rivojlanishini o'rganishda nazariy hamda amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tarixiy-qiyosiy tahlil – qadimiy manbalarda uchraydigan terminlarning ingliz va o'zbek tillaridagi shakllarini solishtirish. Qadimiy davr terminlari – ko'chmanchi

qabilalarning ko'chishlari, diniy ziyoratlar, savdogarlar va karvon yo'llari orqali shakllangan ilk turizmga oid so'zlar: ingliz tilida: *to move, another country, unfamiliar places, vagaries of nature, battle, moving, nomadism*; o'zbek tilida: *ko'chish, notanish mamlakat, tabiat injiqliklari, jang, ko'chib yurish, ko'chmanchilik*. Buyuk ipak yo'li va savdo aloqalari – xalqaro savdo yo'llari orqali kirib kelgan va turizm bilan bog'liq terminlar: inglizcha: *The Great Silk Road, caravan, caravanserai, sarban, khanaqoh*; o'zbekcha: *Buyuk ipak yo'li, karvon, karvonsaroy, sarbon, xonaqoh*. Adabiyot va tarixiy manbalar asosida solishtirish – Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida ichki turizm (Toshkent–Marg'ilon safarlari, bo'zaxona, mashshoq xizmatlari) orqali terminologiyaning tarixiy ildizlari tahlil qilingan. Ulug'bek Hamdamning asarlarida karvonsaroy tasvirlari bilan bog'liq terminlarning qo'llanishi ko'rsatilgan. Zamonaviy terminlar bilan qiyos – qadimiy terminlarning bugungi inglizcha atamalar bilan qiyoslanishi: *mashshoq ↔ musician, live musician; soqiy/mug'bacha ↔ barmen; bo'zaxona xizmatlari ↔ restaurant services (entertainer, resident musician)*

Tilshunoslik tahlili – turizm sohasida qo'llaniladigan terminlarning semantik xususiyatlarini aniqlash. Terminlarning semantik xususiyatlari – turizmga oid atamalar (masalan, musician, live music, pianist, guitarist, entertainer) ma'nosi, qo'llanish sohasi va o'zbek tilidagi mos variantlari tahlil qilingan. Terminlarning aniqlik darajasi – umumiy tushunchani ifodalovchi (musician) va aniq sohani belgilovchi (restaurant musician, resident musician) terminlar qiyoslangan. Milliy tilga moslashuvi – inglizcha terminlarning o'zbek tiliga qanday tarjima qilinishi va qaysi hollarda to'g'ridan-to'g'ri o'zlashtirilishi (masalan, barmen) ko'rsatib berilgan. Sinonimik qatlam – ba'zi terminlarning milliy adabiyotdagi so'zlar bilan semantik yaqinligi (masalan, soqiy, mashshoq, mug'bacha ↔ barmen, musician) o'rganilgan.

Adabiy manbalar asosida kuzatuv – Abdulla Qodiriy, Ulug'bek Hamdam kabi adiblarning asarlaridan olingan misollar orqali turizm terminlarini tahlil qilish. Adabiyotdagi tarixiy tasvirlar – Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi Otabekning safarlari orqali XIX–XX asrlar ichki turizmi va unga oid xizmat turlari (bo'zaxona, mashshoq xizmatlari) tahlil qilingan. Adabiy obrazlarda turizm terminlari – Ulug'bek Hamdamning "Bir piyola suv" hikoyasidagi karvonsaroy tasviri orqali qadimiy turizm infratuzilmasining terminlari kuzatilgan. Adabiyot va terminologiya o'zaro aloqasi – barmen, musician kabi zamonaviy terminlarning milliy adabiyotdagi ekvivalentlari (soqiy, mashshoq, mug'bacha) bilan qiyosiy tahlili olib borilgan.

Qiyosiy tarjima usuli – ingliz tilidagi terminlarning o'zbekchaga o'g'irilishidagi qiyinchilik va moslashuv jarayonini o'rganish. Inglizcha terminlarning o'zbekchaga o'g'irilishi – masalan, musician, live music, resident musician, entertainer kabi atamalarni o'zbek tilida mashshoq, jonli ijrochi, doimiy musiqachi, ko'ngilochar san'atkor tarzida ifodalash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. To'g'ridan-to'g'ri o'zlashgan terminlar – barmen kabi so'zlar o'zbek tilida tarjima qilinmasdan, asliyatda ishlatilishi qayd etilgan. Tarjima jarayonidagi qiyinchiliklar – ayrim terminlarning milliy tilimizda aniq ekvivalenti yo'qligi sababli, ularni qo'llashda ma'no torayishi yoki kengayishi holatlari aniqlangan. Madaniy moslashuv – ingliz tilidan kirib kelgan atamalarni milliy adabiyotdagi mavjud so'zlar (soqiy, mashshoq, mug'bacha) bilan semantik jihatdan qiyoslab, moslashtirish jarayoni ko'rsatib berilgan.

Natijalar

Turizm atamalarining ildizi qadimiy ko'chmanchi qabilalar hayotiga borib taqaladi. "Turizm atamalarining ildizi qadimiy ko'chmanchi qabilalar hayot tarziga borib taqaladi. Ularning bir joydan ikkinchi joyga ko'chib yurishi, tabiiy sharoit va iqlim o'zgarishlari, hamda turli ijtimoiy-siyosiy omillar sababli yuz bergan harakatlanishlari dastlabki turizm unsurlarini vujudga keltirgan. Shu tariqa ko'chish, safar, karvon, yo'l, manzil kabi tushunchalar keyinchalik turizm terminologiyasining shakllanishiga asos bo'lgan.

Savdo karvonlari va "Buyuk ipak yo'li" orqali xalqaro iqtisodiy aloqalar bilan bir qatorda turizm terminologiyasi ham shakllandi (karvon, karvonsaroy, xonaqoh, sarbon va b.). Savdo karvonlari va "Buyuk ipak yo'li" nafaqat xalqaro iqtisodiy aloqalarning rivojlanishiga, balki turizm terminologiyasining shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. Aynan shu davrda karvon, karvonsaroy, xonaqoh, sarbon kabi tushunchalar tilga kirib, keyinchalik turizm sohasida qo'llaniladigan asosiy atamalar sifatida mustahkamlandi.

XIX–XX asrlarda ichki turizm faoliyatlari (masalan, "O'tkan kunlar" romanidagi Otabekning safarlari) orqali "bo'zaxona", "mashshoq" singari tushunchalar bugungi "restaurant musician", "live musician" terminlariga mazmun jihatdan mos keladi. XIX–XX asrlarda ichki turizm faoliyatlari, xususan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi Otabekning safarlari misolida ko'rish mumkinki, o'zbek adabiyotida uchraydigan "bo'zaxona", "mashshoq" kabi tushunchalar mazmun jihatdan zamonaviy ingliz tilidagi "restaurant musician" va "live musician" terminlariga mos keladi. Bu esa milliy adabiyotimizda turizm terminologiyasining tarixiy ildizlari mavjudligini ko'rsatadi.

Ingliz tilidagi musician, pianist, guitarist, resident musician, entertainer terminlari o'zbek tilida qisman moslashgan va faol qo'llanmoqda. Ingliz tilidagi musician, pianist, guitarist, resident musician, entertainer kabi terminlar o'zbek tilida qisman moslashgan holda qo'llanmoqda va turizm sohasidagi zamonaviy xizmat turlarini ifodalashda faol ishlatilmoqda.

Muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, turizm terminologiyasi tarixiy jarayonlar ta'sirida shakllangan bo'lib, har bir davr turizmga oid yangi tushunchalar va terminlarni tilga olib kirgan. Masalan, Marko Polo va Pifey sayohatlari orqali terminlarning xalqaro muomalaga kirib kelishi kuzatiladi. Shuningdek, zamonaviy turizmga ingliz tilidan kirib kelgan terminlar (barmen, pianist, live music) o'zbek tilida faol qo'llanmoqda. Ularning bir qismi milliy adabiy merosimizdagi so'zlar bilan (soqiy, mashshoq, mug'bacha) ma'no jihatidan qiyoslanadi. Qadimgi savdo karvonlari va savdogarlik faoliyatini bugungi kundagi, biz yuqorida keltirib o'tgan, shop-turlarning tarixiy ko'rinishi deyish mumkin. Buyuk shoir Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig" ("Saodatga eltuvchi bilim") asarida savdo va xalqaro aloqalarning terminologiyaga ta'siri haqida gapirar ekan. "savdogarlarni bir tildan ikkinchi tilga nomni olib boruvchilar"¹ degan edi. Atoqli tarixshunos olim, professor G.Hidoyatov o'zining "Mening jonajon tarixim" asarida: Markaziy Osiyoga kelgan birinchi xitoylik elchisi (sayyohi) Chjan-Szyan ekanligini aytadi. Chjan Szyan Chin mamlakatining xun qabilalariga qarshi kurashida ittifoqchi izlab sayohatga chiqadi hamda qator mamlakatlarda bo'ladi. U yurgan yo'llar keyinchalik "Buyuk ipak yo'li" deb nomlangan xalqaro magistralga aylanadi. Mazkur savdo yo'li nafaqat xalqaro iqtisodiyotning taraqqiy etishida, balki uning barobarida qator boshqa sohalar, jumladan, turizm, turizm terminologiyasining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etgan. *Buyuk ipak yo'li, karvon, karvonsaroy, sarbon, xonaqoh (The Great Silk Road, caravan, caravanserai, sarban, khanaqoh)* singari so'zlar aynan savdo turizmi natijasida paydo bo'lgan. Bundan tashqari, ko'rishimiz mumkinki, xalqaro savdo aloqalari va savdogarlarga ko'rsatilgan xizmatlar bugungi xalqaro turizm va turizm terminologiyasi taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etgan. Masalan, buyuk o'zbek yozuvchisi, o'zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" romanida asar qahramoni Otabekning Toshkent – Marg'ilon – Toshkent liniyasidagi sayohati haqida so'z yuritadi. Mazkur sayohat *ichki turizmga (domestic tourism)* misol bo'lib, u bir mamlakat ichida amalga oshirilgan. Otabekning qozoq kishilari tomonidan ochilgan bo'zaxonada ko'p marta tunab qolishi, bo'zaxona sohiblari uning otini otxonaga joylashtirishi, otga yem-xashak, ozuqa berilishi, Otabekka ko'rsatilgan boshqa qator xizmatlar – kechki ovqatning tashkil etilishi, bo'zaxo'rlik, vaqtning allamahal bo'lib qolganiga qaramasdan kuy chaluvchi sozanda - mashshoqning kelishi, uning Otabekka dutor bilan kuy chalib berishi - bularning barchasi turizm servislarning XIX-XX asrlardagi mamlakatimiz hududidagi ko'rinishi edi. Xususan, mashshoqning mehmon uchun buyurtma qilib olib kelinishi bugungi kundagi *restaurant musician, pianist, guitarist, live musician, resident musician, entertainer* singari terminlarning ma'nosiga to'g'ri keladi. Quvida mazkur terminlarning o'zbek tilidagi ta'riflarini ko'rib chiqamiz:

¹ Юсуф Хос Ҳожиб Қутадғу билик. – Тошкент: Фан, 1971. – С. 663.

3-jadval.

T/r	Ingliz tilida	Izohi
1	Musician	A person who plays a musical instrument, especially as a profession, or is musically talented.
2	Live music	Live Music means any sound comprised of instrumental music, song, or a combination of instrumental music and song, produced in whole or in part by a singer vocalizing or by a musician playing a musical instrument on the same premises as the sound source.
4	Pianist	A person who plays the piano, especially professionally.
5	Guitarist	A person who plays the guitar.
6	Resident musician	Being a resident musician means playing the same venue on a schedule. Residency used to be just a way to have some small steady income and exposure before making it big.
7	Entertainer	A person, such as a singer, dancer, or comedian, whose job is to entertain others.

- Musician: Bu sozandalikni ifodalovchi eng umumiy atama bo'lib, har qanday musiqachi uchun mazkur atamadan istifoda etish mumkin.

- Restaurant musician: Biz restoranlarda, ayniqsa, G'arb mamlakatlaridagi restoranlarda ovqatlanish vaqtida musiqa chalib turuvchi sozandalarga duch kelamiz. Mazkur termin o'zida aniqlik xususiyatini mujassam etgan bo'lib, u sozandaning aynan restoranda ishlashini bildiradi. Masalan: *Men Florensiyadagi restoranlarning biriga tashrif buyurganimda restoran musiqachilarining mahoratidan qoyil qolgan edim.*

When I visited one of the restaurants in Florence, I was impressed by the skill of the restaurant musicians.

- Pianist: Agar restoranda kuy chalayotgan sozanda pianino chalayotgan bo'lsa, biz unga nisbatan *pianist (pianinachi)* terminini ishlatamiz. Sayohatlardan ma'lumki, aksariyat hollarda restoran musiqachilari pianino va royl chaldilar. Masalan, *U restoranda ovqatlanish chog'ida pioninachidan Motsartning kuylaridan birini chalib berishini iltimos qildi.*

While eating at a restaurant, he asked the pianist to play one of Mozart's tunes.

- Guitarist: Agar restoranda kuy chalayotgan sozanda gitara chalayotgan bo'lsa, biz unga nisbatan *guitarist (gitarachi)* terminini ishlatamiz. Asosan, mazkur cholg'u asbobi barlar, klublar va kichik qahvaxonalarda ijro etiladi. Masalan: *Qahvaxona markaziga qurilgan sahnada gitarachi rok musiqalarini qoyillatib chalar edi.*

A guitarist was playing rock music on a stage set up in the center of the coffee shop.

- Live musician: Mazkur atama restoranlarda musiqaning jonli ijro etilishini ifodalaydi. Ma'lumki, restoran va boshqa turdagi ovqatlanish maskanlarida musiqalar ikki xil usulda jonli (*live*) va fonogramma orqali ijro etiladi. Masalan: *Fonogramma orqali ijro etiladigan musiqani yoqtirmaganim sababli shahar janubidagi "Durdona" restoraniga bordim. Chunki siz u yerda jonli musiqachilarni uchratishingiz mumkin.*

Since I don't like music played on phonographs, I went to the "Durdona" restaurant in the south of the city because you can meet live musicians there.

- Resident musician: Ba'zida restoranlarning taomlari emas, u yerdagi musiqachilarning mahorati sayyohlarni o'ziga jalb qiladi. Bunday hollarda restoranlar o'zining doimiy musiqachilariga ega bo'lishni afzal ko'radilar. Bu ham restoran marketingining bir turi hisoblanadi. Bu tushunchani ifodalovchi termin ingliz tilida *resident musician* deb yuritiladi. Masalan: *Men Qo'qondagi "Firdavs" restoraniga haftaning seshanba va juma kunlari boraman. Chunki haftaning bu kunlarida u yerda doimiy musiqachilari men sevgan kuylarni ijro etadilar.*

I go to the Firdavs restaurant in Kokand on Tuesdays and Fridays because on these days of the week, the resident musicians there play the songs I love.

- Entertainer: Mazkur atama musiqa chalayotgan sozanda tashrif buyurgan mehmonlarning ko'nglini xushnud etishni uddalayotganligini bildiradi. Masalan: Ko'chani chetidagi restorandan ko'ngilochar musiqa eshitiladi edi. Shu sababli biz shu joyga borishni ma'qul ko'rdik.

There was entertainment music playing from a restaurant across the street, so we decided to go there.

Bulardan ko'rinadiki, sayyoh va mehmonlarga musiqiy xizmat ko'rsatish bilan bog'liq o'zbek tilidagi xizmat turlari ancha ilgari paydo bo'lgan. Faqatgina alohida nomlar bilan atalmagan. Sohaning mamlakatimizda ham taraqqiy etishi natijasida bugungi kunda yuqorida sanab o'tilgan atamalar iste'molda anchagina keng qo'llanilmoqda. Bu jarayon o'zbek tilida turizm terminlarini qabul qilish va moslashtirishda ikki yo'nalishni ko'rsatadi:

1. **Tarixiy ildizlar asosida rivojlanish** – eski terminlarning yangi mazmun kasb etishi.

2. **Xorijiy ta'sir asosida boyish** – inglizcha terminlarning o'zbekchada qo'llanilishi.

O'zbek adabiyoti tarixiga nazar solar ekanmiz, unda yaratilgan qator asarlarda turizm bilan bog'liq atamalarning ildizlari bitilgan o'rinlarga ko'zimiz tushadi. Jumladan yozuvchi, adabiyotshunos Ulug'bek Hamdamning "Bir piyola suv" hikoyasidan olingan quyidagi parchaga e'tibor qaratamiz: "Bir mahal uzoqdan sardobamonand nimadir ko'zga chalindi. Boshda ko'pda umidlanmadim, zero sarobdan yurak oldirib qo'ygandim-da. Biroq yovuqlashsam xamki, sardobaning qorasi o'chavermedi. Qaytaga tobora tiniq tortib, ko'z o'ngimda butun mahobati bilan yuksalib, qad ko'tardi. U - yo'l chetidagi kattakon karvonsaroy bo'lib chiqdi. Quvonganimdan otlarni qanday to'xtatib, aravadan qanday tushganimni-yu, ko'z ochib yumguncha tabaqalari lang ochiq darvoza qarshisida qanday paydo bo'lganimni bilmayman. Oh! Shu tobda menga hayot go'yo qaytib berilgandek edi!..

Bugungi kunda o'zbek tilida sharoab quyib beruvchi xodim ma'nosida ingliz tilidan farqli ravishda *barmen* atamasidan keng foydalaniladi. Bundan ko'rinadiki, *barmen* atamasini mumtoz adabiyotimizda qo'llangan *soqiy* hamda *mug'bacha* singari so'zlarning bugungi kunda qo'llanadigan varianti sifatida qabul qilish mumkin.

Bugungi kunda o'zbek tilida sharoab quyib beruvchi xodim ma'nosida ingliz tilidan farqli ravishda *barmen* atamasidan keng foydalaniladi. Bundan ko'rinadiki, *barmen* atamasini mumtoz adabiyotimizda qo'llangan *soqiy* hamda *mug'bacha* singari so'zlarning bugungi kunda qo'llanadigan varianti sifatida qabul qilish mumkin.

Mamlakatimizda madaniy turizm sohaning boshqa turlarga qaraganda ko'proq rivojlanganligini va uni amaliy jihatdan tadqiq etish, kelgusida istiqbolli faoliyatini amalga oshirishga qaratilgan yondashuvlarni belgilab berish shu kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi. Toshkent, Samarqand, Buxoro, va Xorazm kabi madaniy turizm rivojlangan viloyatlarning har birida turizm bo'yicha erishilayotgan rentabellik ko'rsatgichlari chet eldan kelayotgan sayyohlar hisobiga keyingi yillarda sezilarli ravishda ortdi. Turizm borasida so'z yuritilar ekan, ilmiy muhitda madaniy turizmning boshqa turizm turlaridan nimasi bilan farq qilishini aniq asoslab berish masalasi ko'tariladi. Shu sababli, madaniy turizmni mahalliy shart- sharoitlarni inobatga olgan holda atroflicha o'rganish shu kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi buyuk Istiqlol g'oyasining ilk g'alabasi, uning erki, huquqi, to'liq amal qilishi uchun kurash yurtimiz tarixida mustaqillik uchun kurashning ramzi sifatida abadiy qoladi. Yosh avlod qalbi va shuuriga Ona vatanga cheksiz muhabbat, milliy Istiqlol g'oyalarga sadoqat tuyg'ularining chuqur singdirib borilayotgani shu abadiylikning kafolatidir. Bu jarayonni davom ettirish, tilimiz sofligi va betakror jozibasi uchun kurashish har birimizdan jiddiy mas'uliyat talab qiladi. Chunki til milliy ong, milliy g'oya va milliy mafkurani shakllantiruvchi, ularning uzviyligini ta'minlovchi yetakchi vosita sanaladi. Bunda terminologiya va hujjatchilikning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Tarjima xalqlar o'rtasidagi madaniy va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi omil bo'lib, u turli millatlar va tillar o'rtasida hamjihatlikni ta'minlaydi. Ayniqsa turizm sohasida tarjima madaniyatlararo kommunikatsiyaning ajralmas qismiga aylangan: sayyohlik matnlari orqali bir xalq o'z boy madaniy merosi va an'alarini boshqa xalqlarga tanishtiradi. Turistlar uchun mo'ljallangan adabiyotlar, sayohatnomalar va reklama materiallari tarjimai nafaqat axborotni yetkazadi, balki madaniy moslashuvni ham talab qiladi: matnlar maqsadli auditoriya madaniy xususiyatlariga muvofiq ravishda lingvokulturologik moslashtirilishi zarur bo'ladi. Shu bois turizmga oid tarjimalarda aniq mazmunni etkazish (ekvivalentlik) bilan birga matnni maqsad madaniyatiga mos shaklda qayta ifodalash (adaptatsiya) masalalari dolzarbdir.

Turizm sohasida qo'llaniladigan maxsus atamalar, ya'ni turizm terminologiyasi alohida leksik tizimni tashkil etadi. Yuqoridagi fasllarda ta'kidlab o'tganimizdek, o'zbek tilida turizm terminologiyasi endigina shakllanib kelayotgan bo'lib, hali to'la nazariy o'rganilmagan tizimdir.

Ma'lumki, XX asrda ko'plab sohalarga oid terminlar o'zbek tiliga asosan rus tili vositasida Yevropa tillaridan kirib kelgan edi. Mustaqillikka erishilgach esa, ko'plab yangi turizm atamallari bevosita ingliz va boshqa chet tillaridan o'zlashmoqda. Turizm terminlarining kelib chiqishida yunon va lotin tilidan olingan xalqaro termin elementlari ham ko'p uchraydi.

Globalizatsiya tufayli turizm leksikasi jahon bo'ylab unifikatsiyalashib bormoqda: ko'plab konseptlar turli tillarda bir xil yoki o'xshash atamalar bilan ifodalana boshlamoqda. Masalan, "turizm" tushunchasi ko'plab tillarda bir xil ma'noda qo'llanadi va xalqaro xarakter kasb etgan. Biroq, har bir til o'z milliy terminologik bazasini rivojlantirar ekan, ba'zan biror atamani tarjima qilishda muqobil variantlar (sinonimik terminlar) paydo bo'lishi mumkin. Ilmiy uslubda terminlarning aniq va birma'nolik bo'lishi talab etilganligi sababli, terminologiyada sinonimiya nomaqbul hodisa sifatida qaraladi. Shunga qaramay, turizm sohasida yangi paydo bo'lgan terminlar orasida sinonimlar yoki ma'nodosh variantlar uchrab turadi – bu hodisa terminologik tizim shakllanishining dastlabki bosqichlariga xos ekani ta'kidlanadi.

Tarjima nazariyasida ekvivalentlikning turli o'lchamlari ham farqlanadi. Ushbu masalada fikr yuritgan J. Ketford tarjima uchun situativ ekvivalentlik mezonini taklif etadi: olimning ta'kidlashicha, "tarjima ekvivalentligi mavjud bo'lishi uchun, asl va tarjima matnlari ma'lum bir vaziyatning funksional jihatdan dolzarb belgilari bo'yicha mos bo'lmog'i lozim". Bunda muhim omil – matnning kommunikativ vazifasi va vaziyatga mos ravishda tushunarli bo'lishidir. Ingliz tarjimashunosi Y. Nayda esa dinamik ekvivalentlik nazariyasini ilgari surib, tarjimada asosiy e'tiborni retseptor (qabul qiluvchi)ning reaksiyasiga qaratadi. Unga ko'ra, agar tarjima matni o'quvchisi (yoki tinglovchisi) original matn o'quvchisining reaksiyasiga maksimal darajada o'xshash ta'sirni his etsa, aynan shu holat ekvivalentlikning bosh mezon bo'ladi. Nayda tarjimada ma'no uyg'unligini saqlash bilan birga emotiv ta'sirni ham inobatga olish lozim deb hisoblaydi. Ya'ni, dinamik ekvivalentlik nazariyasida matnning ma'noviy mazmunigina emas, balki uning o'quvchi ongida uyg'otadigan kommunikativ effekti ham teng bo'lishi talab etiladi. Masalan, ingliz tilidan o'zbekchaga badiiy asar tarjima qilinganda, original matn kulguli joyda o'quvchi kulsa, tarjimada ham o'quvchida xuddi shunday kulgi hissi uyg'onishi dinamik ekvivalentlikning ta'minlanganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmanov, X., & Rafiev, A. (1992). O'zbek tilining amaliy grammatikasi. Toshkent: Fan.
2. Abdurahmonov, G'. (1986). Terminologiya muammolari. In O'zbek tili terminologiyasi va uning taraqqiyot perspektivalari. Birinchi Respublika terminologiya konferentsiyasi materiallari (pp. 135–136). Toshkent: Fan.
3. Buranov, D. (1983). Sravnitel'naya tipologiya angliyskogo i tyurkskikh yazykov. Moskva: Vysshaya shkola.
4. Doniyorov, R. (1977). O'zbek tili texnik terminologiyasining ayrim masalalari. Toshkent: Fan.
5. Doniyorov, R. (1986). O'zbek tili terminologiyasi va uning taraqqiyoti. Toshkent: Fan.

Zamonaviy tarjimashunoslikda V. Koller ekvivalentlik konsepsiyasini yanada batafsil tasniflagan. U tarjimada ekvivalentlikning quyidagi besh turini ajratadi:

denotativ ekvivalentlik – mazmunni saqlashga qaratilgan, ya'ni asl matnning predmet-ma'nosi (invariant mazmun) to'liq berilishi;

konnotativ ekvivalentlik – stilistik jihatdan moslik, bunda tarjimada so'zning emosional, uslubiy va konnotativ ifoda qiymati muvofiqligi ta'minlanadi;

tekstual-normativ ekvivalentlik – matnning janr va uslubiy xususiyatlariga rioya qilish, nutq qonuniyatlariga mos bo'lish (masalan, rasmiy hujjatni tarjima qilganda rasmiy uslub me'yorlarini saqlash);

pragmatik (maqsadga yo'naltirilgan) ekvivalentlik – tarjimaning kommunikativ maqsadi asl matndagi maqsadga muvofiq bo'lishi, ya'ni tarjima kinga mo'ljallangani va nima maqsadni ko'zlagani inobatga olinib, shunga yarasha moslashtirish;

formal (estetik) ekvivalentlik – asl matnning badiiy-estetik va individual uslubini saqlash, muallifning o'ziga xos uslubini imkon qadar yetkazish.

Xulosa

Turizm terminologiyasining shakllanishi va rivojlanishi qadimiy davrlardan hozirgi kungacha bo'lgan tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimiy ko'chmanchi qabilalardan boshlangan sayohat madaniyati savdo karvonlari, Buyuk ipak yo'li, diniy ziyoratlar va ilmiy safarlar orqali kengayib, o'zbek va ingliz tillarida turizmga oid atamalar tizimini shakllantirgan.

Tadqiqot natijalaridan ko'rinadiki, ingliz tilida paydo bo'lgan ko'plab zamonaviy terminlar (musician, live music, resident musician, entertainer va b.) bugungi kunda o'zbek tilida ham faol qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, milliy adabiyotimiz va tarixiy manbalarda uchraydigan "mashshoq", "soqiy", "karvonsaroy" kabi so'zlar zamonaviy turizm terminologiyasining ildizlari sifatida talqin etilishi mumkin.

Demak, o'zbek tilidagi turizm terminlari ikki asosiy manbadan boyib bormoqda:

Tarixiy meros – qadimiy tushunchalar yangi ma'no kasb etib, zamonaviy turizm terminlariga zamin yaratmoqda.

Xorijiy ta'sir – ingliz tilidan kirib kelgan terminlar o'zbek tilida moslashib, keng iste'molga kirmoqda.

Mazkur jarayon turizm terminologiyasining xalqaro miqyosda boyishini, milliy tilimizning esa zamon talablari bilan uyg'unlashib rivojlanayotganini yaqqol ko'rsatadi.

6. Nazarov, P. J. (2019). O'zbek tiliga o'zlashgan so'zlar xususida. Xorijiy filologiya, 4, 54–58.
7. Nurmonov, A. (2002). O'zbek tilshunosligi tarixi: Oliy o'quv yurtlari o'zbek filologiyasi fakultetlarining talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent: O'zbekiston.
8. Jamolxonov, X. (2005). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Talqin.
9. Mahmudov, N., & Nurmonov, A. (1995). O'zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). Toshkent: O'qituvchi.
10. Mahmudov, N. (2013). Termin, obrazli so'z va metafora. O'zbek tili va adabiyoti, 4, 3–6.